

Wiek & Rad

34^e JAARGANG 2015-3

STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN

Restaurant Den Haller
www.denhaller.com
denhaller@online.nl
0547-351287

Sfeervol gelegen naast de watermolen

Openingstijden:
maandag en dinsdag gesloten

Voor lunch, koffie en kleine kaart van 12.00 tot
17.00 uur. Diner vanaf 17.30 uur

Roald Hans

RESTAURATIE | RENOVATIE | MOLENONDERHOUD

| 06 54 297 356

| info@roaldhans.nl

| www.roaldhans.nl

| De Tuinfluiter 64

| 7671 WG Vriezenveen

RESTAURATIE

| RENOVATIE

| MOLENONDERHOUD

Colofon

Wiek en Rad is het kwartaalblad van de stichting 'De Overijsselse Molen' en is een brug tussen het molenveld en donateurs van molens in Overijssel. De stichting tracht zo goed als mogelijk de belangen te ondersteunen van ons molenbezit en dit cultureel erfgoed in goede staat door te geven aan komende generaties.

Secretariaat:

mr. A.E.W. Boukes
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle
tel. 038-465 28 60/038-499 87 85
a.boukes@home.nl

Donateurs ontvangen 4 keer per jaar Wiek en Rad (€20,00 per jaar). Donateur kunt u worden door zich aan te melden via de website www.molensinoverijssel.nl, of schriftelijk via ons secretariaat:

stichting 'De Overijsselse Molen'
Krulmate 13, 8014 KE Zwolle

Bankrekening van de SOM
NL34 RABO 0128690410

**STICHTING DE
OVERIJSSELSE MOLEN**

Met medewerking van:

Luuk Vogelsang
Ada Meurs
Henk Lollinga
Jan Kuiper

ISSN: 1384-0711

Copyright © Stichting 'De Overijsselse Molen'.
Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactie

Ben Scherjon – Marian Stobbe
wiekenrad@gmail.com
Peter van der Molen
prvandermolen@versatel.nl
Ruud Roose
r.roose@daxis.nl
Sjaak Poot
sjpoot@solcon.nl

Kopij naar:

Ben Scherjon
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
wiekenrad@gmail.com
r.roose@daxis.nl

De redactie stelt het zeer op prijs als u artikelen over uw molen of molengebeurtenissen naar ons opstuurt.

Tekst graag als Word document en elk plaatje of foto als een JPEG bestand niet kleiner dan 1 MB. Heeft u grote foto's, stuur ze dan via www.wetransfer.com.

Inhoud van dit nummer:

- 4 Onthulling bord Eschmolen door eerste Deldense sponsor
- 5 Westerveldmolen blij met elektrisch maalstoeltje
- 5 Doe mee met de Molenacademie
- 6 Nieuwe Tubbergse Molenroute
- 8 Molendag in Ommen
- 10 Wieksystemen deel 5
- 12 'De Mölle, het hart van Dijkerhoek'
- 14 In Memoriam – Kees Scherjon
- 16 Groot onderhoud aan De Passiebloem
- 18 Schipmolens op de IJssel
- 22 Grensgevallen... deel 8
- 24 Opening Overijsselse molendag

Medewerkers voor redactie gezocht!

Trouwe donateurs hebben de laatste jaren de gedaantewisseling van Wiek & Rad kunnen ervaren. Het lelijk eendje is een mooie zwaan geworden. Niet alleen het uiterlijk mag gezien worden, ook inhoudelijk kan het periodiek de toets der kritiek ruimschoots doorstaan. De redactie wil dit hoge niveau graag handhaven.

Jammer genoeg gaan leeftijd en gezondheid een rol spelen in de bezetting. Aanvulling en verjonging is zeer gewenst. Daarom doen wij een dringend beroep op molenvrijwilligers, molenaars, molenbestuurders en molenliefhebbers om u aan te melden en ons te helpen om dit blad te maken.

Vanuit de bestaande redactie bestaat de mogelijkheid om hierin begeleid te worden. Iedereen die het leuk vindt publicitair een bijdrage aan ons molenlandschap te geven, wordt verzocht contact op te nemen met:

Ruud Roose, Jan Schamhartstraat 85, 8121 PA Olst.
Tel: 0570 – 562497, E-mail: r.roose@daxis.nl.

Met vriendelijke groet,

De W&R redactie

Onthulling bord Eschmolen door eerste Deldense sponsor

Op 14 juli jl. is bij de plek waar de Eschmolen zal worden herbouwd een bord onthuld.

De molen komt ten noorden van het viaduct over de Rondweg, bij het begin van de Almelsestraat. Dit is het hoogste punt langs de Rondweg – de drukste weg van de stad – waar de wind vanuit het zuiden tot het westen goed te vangen is en waar de molen van verre goed te zien zal zijn. Ongetwijfeld zal de molen een grote impuls geven aan de dagrecreatie en de vrijetijdseconomie, belangrijk voor de economie van Delden en omgeving.

De Eschmolen hoort bij de oude Deldeneres en sluit perfect aan bij het Pact van Twickel en de beleidsnota's van de gemeente, Twente en de provincie. Dat het plan tot herbouw door de Deldenaren zeer goed gesteund wordt blijkt wel uit de 500 Vrienden die jaarlijks een bijdrage leveren van gemiddeld € 17,00 per persoon. Stichting Twickel heeft toegezegd garant te staan voor het groot onderhoud, schenkt de pacht van de grond en geeft bovendien korting op het vele benodigde eikenhout.

Naast bijdragen van de overheden zal de Stichting Eschmolen Delden zich moeten inzetten om € 500.000,00 bijeen te krijgen. Voorzitter Derk Rouwhorst deelde verheugd mee dat daarvan al € 100.000,00 ontvangen is. Een significant deel daarvan komt van Le Vin en direct BV, de wijngroothandel voor kwaliteitswijnen in de Langestraat. Eigenaar Henk Maas is een groot voorstander van de herbouw en deed daarom als Deldens ondernemer de eerste belangrijke toezegging. Het bestuur is hierover zeer verheugd en hoopt dat vele bedrijven dit

voorbeeld zullen volgen, wanneer ze binnenkort zullen worden benaderd met het nieuwe sponsorboek. Daarom was de eer aan Henk Maas om het bord te onthullen.

Johan Heemink – de bouwer van het bord – ontving als dank een fles Eschmolenwijn, evenals zijn assistent Bart van de Ven.

Morssink Bouwmaterialen BV en Staalbouw Twente BV zijn de schenkers van de materialen waarvan het bord is gemaakt.

Het bestuur verwacht dat door dit bord de belangstelling en steun voor de herbouw nog meer zal toenemen zodat we over enkele jaren zullen kunnen genieten van de nieuwe Eschmolen.

Ruud Roose

Henk Maas (l.) onthult het Eschmolen-bord op de Deldeneres, met assistentie van Derk Rouwhorst

Westerveldmolen blij met elektrisch maalstoeltje

De verzameling oude werktuigen van de Westerveldmolen in Tilligte is met een nieuwe aanwinst uitgebreid.

Het betreft een volledig gerestaureerd elektrisch maalstoeltje dat geruime tijd in Zuid Berghuizen bij verzamelaar buiten heeft gestaan en dat door regen en wind behoorlijk was aangetast. Die verzamelaar had het ooit van een oude boer gekregen maar deed er verder niets mee. Drie jaar geleden schonk hij het flink verwaarloosde machientje aan de molenaars van de Westerveldmolen.

Dergelijke maalstoeltjes werden vroeger vaak op de boerderij gebruikt maar soms ook wel bij de bakker. Of dat met dit maalstoeltje ook het geval in geweest is niet bekend maar vermoedelijk is het op de boerderij gebruikt voor het grof malen van granen of maïs. Een opvallend kenmerk van de aanwinst is de stand van de maalstenen. Verticaal.

In eerste instantie wisten de molenaars niet goed wat zij met de schenking van het roestige apparaat aan moesten maar zijn toch maar begonnen met de montage. Daarbij kregen zij deskundige hulp van Johan Bootsvelde uit Saaveld die wel wat kennis had van agrarische apparatuur. Hij demonteerde het molentje helemaal en ontdekte toen dat de beide maalstenen in brokken in de mantel lagen en dat de elektromotor ontbrak.

Een nauwkeurige berekening maakte duidelijk dat er voor het in goede bruikbare staat terugbrengen van de stoel behoorlijk wat geld nodig was, geld dat er niet was. Maar er kwam hulp van buitenaf. Het Coöperatiefonds van de Rabobank Twente Oost en de Rotary Ootmarsum fourneerden een flink bedrag zodat de restauratie kon worden uitgevoerd. De nog bruikbare onderdelen werden gestraald en de maalsteentjes werden exact nagemaakt. Toen er ook nog een elektromotor beschikbaar werd gesteld kon de weer functionerende maalstoel haar plaats als historisch erfgoed in de verzameling oude werktuigen innemen.

Bezoekers aan de Westerveldmolen kunnen overigens met nog een nieuwe aanwinst kennis maken. Van een echtpaar uit Hengelo hebben de molenaars een molen ontvangen die is gebouwd met een onmetelijk aantal satéstokjes gemaakt door de overleden vader van de schenker. Na de dood van de bouwer stond deze op de zolder te verpieteren. Via een advertentie mocht Peter Bakema hem in ruil voor een fles wijn meenemen. De prachtige bamboe-molen die met zorg in elkaar is gezet is nu in de grote broer te bewonderen.

Peter van der Molen

Doe mee met de Molenacademie!

Inmiddels bent u bekend met De Molenacademie van De Hollandsche Molens. Wellicht heeft u al een of meerdere van onze cursussen gevolgd. De cursussen, die bedoeld zijn voor iedereen die zich actief met molens bezighoudt, staan in het teken van kennis overdragen, inspireren, vaardigheden vergroten en netwerken. Om deelname aan een cursus te

vereenvoudigen en u nog meer van dienst te zijn, geven we de volgende cursussen bij u in het land. Heeft u belangstelling en heeft u minimaal 6 deelnemers, laat het ons weten. In overleg met u kiezen we een datum en komen we bij u langs.

Molen als publiekstrekker
Molenbehoud in de praktijk
Fondsenwerving
Molenbiotoop
Financiële aspecten

Op onze website www.molens.nl vindt u meer informatie over de verschillende cursussen van de Molenacademie. Heeft u belangstelling voor een cursus bij u in de buurt, bel of mail dan met Nicole Bakker (020-6238703, n.bakker@molens.nl).

Wij hopen u binnenkort te ontmoeten.

Nieuwe Tubbergse Molenroute

De gemeente Tubbergen is gezegend met een prachtig afwisselend landschap.

Van het Dal van de Mosbeek via het heidegebied rond Langeveen naar het coulissenlandschap rond Albergen en Reutum, steeds maar weer afwisseling.

In deze fraaie landschappen beschikt deze gemeente over 7 molens, waardoor het de molenrijkste gemeente van Overijssel is. 4

watermolens en 3 windkorenmolens staan en liggen, soms heel verdekt, in het landschap. Sommige bestaan al honderden jaren en zijn dan ook niet meer weg te denken.

In het verleden waren zij zeer belangrijk, voor de omliggende gemeenschappen, door de werkzaamheden die er mee werden verricht, en nu door hun verankering in ons landschap. Vanuit haar doelstelling, de molens bij het brede publiek steeds weer onder de aandacht te brengen, opperde Stichting de Overijsselse Molen (SOM) enige tijd terug een, heel oude, molenroute te vervangen en op moderne/digitale leest te schoeien. De VVV van Tubbergen sloot zich hierbij aan en vormeerde een werkgroep met vertegenwoordiger van SOM, moleneigenaren, molenaars en de VVV die de nieuwe route heeft samengesteld. Naast de papieren kaart met de meest essentiële gegevens is er

een App ontwikkeld met de route in meerdere etappes, vele foto's en uitgebreide informatie over de molens. De VVV heeft naast de molengegevens wetenswaardigheden over het verrassende landschap aan de route gekoppeld en ook de Horeca langs de 50 km lange route krijgt de nodige aandacht. Regio Twente, Rabobank noord en west Twente, Landschap Overijssel en de SOM hebben door hun financiële bijdrage de totstandkoming van de route mogelijk gemaakt.

Op zondag 23 augustus vond de officiële presentatie bij de Rabobank te Tubbergen tijdens de traditionele Familiedag van de Rabobank welke dus ditmaal aan de nieuwe Molenroute was gekoppeld.

Pieter van der Vinne, voorzitter van de SOM, reikte de 1e exemplaren uit aan de vertegenwoordigers van de diverse

organisaties (zie foto's). Dit niet nadat hij een vurig pleidooi had gehouden om de laatste 7 molens van Tubbergen, en de 60 anderen in de provincie, een warm hart toe te dragen zodat zij nog hééél lang in het landschap zichtbaar

Regio Twente
Han v/d Heuvel

Grote Geesterse Molen

blijven. Daarnaast sprak hij de hoop uit dat deze fraaie route in de nabije toekomst wordt uitgebreid over de gemeente en landsgrens welke wel zeer nabij is.

Door de aandacht die aan de route werd besteed in de media en het prachtige weer kwamen wel 800 fietsers af op deze happening. Na van koffie en cake genoten te hebben vertrokken ze met de routekaart richting de 1e molen.

Dit was de Grote Geesterse Molen waar de 4 molenaars op hen wachten om ze desgewenst rond

te leiden en over hun molen te vertellen. Met de krachtige zuid-oosten wind stonden de 3 windmolens in hun feesttooi volop te draaien. Een bijzonder geslaagde dag met veel aandacht voor de molens.

Ruud Roose

Watermolen De Mast

Watermolen Molen Herinckhave

*Directeur VVV
Els Voogdsgeert*

*Burgemeester
Mervyn Stegers*

*Rabobank
Inge Zwijnenbergt*

Molendag in Ommen

In 2012 werd het 150 jarig bestaan van De Besthmenermolen gevierd. Deze feestdag viel bij bezoekers en organisatoren zo in de smaak dat de organisatiecommissie besloot er mee door te gaan. Het doel was van deze dag is om de molens in Ommen meer bekendheid te geven en hierdoor ook meer vrijwilligers en donateurs voor onze molens te krijgen.

De eerste zaterdag van augustus werd gekozen als vaste dag voor het jaarlijkse feest. Dit jaar was het alweer voor de derde keer. Alle vijf molens in de gemeente Ommen doen hieraan mee.

Het bijzondere aan deze dag is dat we dit jaar ook extra aandacht schenken aan het 20 jarig bestaan van de Stichting Ommer Molens. Deze stichting beheert voor de eigenaar, de gemeente Ommen, drie molens. Dit zijn: molen de Konijnenbelt, molen Den Oord en de Besthmenermolen. De vierde molen de Lelie, is ook in het bezit

van de gemeente, maar is verhuurd aan beroepsmolenaar Anton Wolters. De vijfde molen in Ommen is de prachtig gelegen molen in Vilsteren, welke eigendom is van het gelijknamige landgoed. De stichting is ook de initiator van de Ommer molendag.

Even nog dreigden problemen voor twee molens, molenaar Anton Wolters werd plotseling opgenomen in het ziekenhuis. Gelukkig was hij na een geslaagde ingreep spoedig weer thuis, maar mocht nog niet werken. Molenaar Detlef ter Haar van de Star uit Balkbrug was bereid om zaterdag op de Lelie te draaien. Voor molen de Konijnenbelt was het donderdag

voor de molendag proefdraaien of alles weer functioneerde zoals het moest. Bijna een jaar geleden had de molen een forse schade opgelopen doordat de buitenroede in het molenlichaam was geslagen. Samen met molenaar Jan van der Veen liet molenbouwer Doornbosch de molen toen voor het eerst weer draaien. De conclusie was dat de Konijnenbelt met de Ommer molendag zeker kon draaien. Het was en bleef zaterdag schitterend weer, met een grote maar, heel weinig tot geen wind! Daardoor kregen we ook nog een paar molenaars op bezoek die toch niet op hun eigen molen konden draaien.

Feesttooi vanaf de weg gezien

Het zwaartepunt van de activiteiten lag bij de Besthmenermolen omdat daar de meeste ruimte beschikbaar is zowel buiten als binnen. We hadden namelijk een fotowedstrijd georganiseerd wie de mooiste foto van een Ommer molen kon maken. Er kwamen 30 foto's binnen en die moeten natuurlijk wel goed tentoongesteld worden! De burgemeester van Ommen opende de molendag en de tentoonstelling met het omdraaien van de sleutel, zodat iedereen de resultaten binnen kon bewonderen.

Buiten probeerde het Flater pretorkest boven het geluid van de antieke dorsmachine uit te komen wat redelijk lukte. Je bent een goed dweilorkest of

je bent het niet! Onze orgelman, met zijn eigengebouwd draaiorgel heeft dat niet eens geprobeerd, hij heeft direct een grote afstand van de oude machine geval genomen. Op het buitenterrein stonden de marktkramen, oude ambachten, bakkers die bakten, en voor de kinderen was er een groot springkussen. De combinatie van de dorsmachine, de molen en een kraam van bakkers met heerlijk geurend brood kon zo uit een schoolboekje komen. Alleen de Besthmenermolen heeft de hele dag niet gedraaid, laat staan gemalen! De andere vier molens konden af en toe nog wel draaien. Onze beroemde

voetballer zei het al "elk nadeel heb zijn voordeel". Heb je geen wind, dan is de hele molen toegankelijke, vooral het bekijken van de kap was een succesnummer! De doorstroming op de smalle trappen naar boven en naar beneden was vaak een probleem. Dan blijkt toch dat een molen op zulke dagen of momenten

een systeem van toegangsregulering moet hebben. Dus wachten voor het rode licht. Tien bezoekers eruit? Floep het licht op groen, er kunnen er weer tien in. Gekheid natuurlijk, het loste zich vaak vanzelf wel op. Maar je hebt dan wel het gevoel dat je door de grote toeloop niet iedereen de gastvrijheid kon verlenen die je wilde. Ook dat je niet alles kan vertellen wat ze (misschien) willen weten.

Tussen de vier molens direct rond Ommen was een wandeling uitgezet. Samen met de Vilsterse molen was er een route door de prachtige natuur van het Vechtdal te fietsen zodat je langs alle vijf molens kwam.

De prijswinnaars

Bij molen Den Oord was een tweede springkussen geplaatst en werden knapperige "knieperties" gebakken. De molen daar is bijna verweven met het Streekmuseum, dus was het door de stichting mogelijk gemaakt om het museum gratis te bezoeken.

Het belangrijkste die dag was wel dat heel veel mensen (meer dan 500) kennis konden maken met onze prachtige Ommer molens. Twee jonge Ommenaren hebben een groot gedeelte van deze dag gebruikt om nader kennis te maken met de molenaars en hun molen. Om van hen te horen wat er zo leuk is aan het werken in, en met een molen. Zo intensief zijn ze er mee bezig geweest, dat zij, en nog een derde zich opgegeven hebben voor de cursus vrijwillig molenaar! Ze willen graag direct beginnen! Onze molendag kan niet meer stuk!

Luuk Vogelzang

Restaurant Watermolen Bels

Gelegen midden in het dal van de Mosbeek proef je de sfeer van vervlogen tijden

- * Sfeervol ouderwets Twents restaurant.
- * Ruim terras in mooi begroeide tuin.
- * Houten speeltuin
- * Vele plattelandsspecialiteiten en arrangementen
- * 100 soorten Pannenkoeken
- * á la carte dineren
- * s' Winters heerlijke boerenkool maaltijden.
- * Bruiloften en partijen tot 100 pers.

Een droomlocatie voor een onvergetelijke bruiloft

Restaurant Watermolen Bels is gelegen in het prachtige natuurgebied Het Dal van de mosbeek. Trouwen in een landelijke omgeving buiten in de sfeervolle boerentuin met uitzicht op de mosbeek of u kunt de huwelijksceremonie laten plaatsvinden in de karakteristieke Theeschenkerij en Oale Dell.

Een onvergetelijk huwelijksfeest in Twentse sfeer. Ook beschikken wij over tal van mogelijkheden voor uw bedrijfsfeest. Schotse highlandgames, paardemennen, moordtochten en diverse andere activiteiten.

Bergweg 9 7663 TB Mander

Tel: 0541 - 680213 ~ Fax: 0541-680299 ~ www.watermolenbels.nl

Wiekssystemen

deel 5

Samenvatting Wiekssystemen

Afgelopen jaar hebben we in Wiek en Rad de wiekverbeteringen besproken, die in Nederland op verschillende molens in gebruik zijn. Hoe je deze wiekverbeteringen waardeert is afhankelijk van wat voor molenaar je bent en wat je belangrijk vindt. Je kunt de wiekverbeteringen ook alleen technisch vergelijken en aangeven welk doel de verbetering dient en in welk deel van de wiek de verbetering aangebracht is.

Waardering Wiekssystemen:

Als je vrijwillig molenaar bent en het is je hobby, dan zal waarschijnlijk het in stand houden van en het laten zien

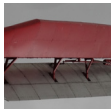
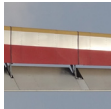
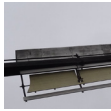
van het monument aan het publiek het uitgangspunt zijn bij de keuze van jouw favoriete wieksysteem.

De keuze wordt dan ingegeven door de wens om oudere zaken te behouden. Een favoriet wieksysteem voor de vrijwillige molenaar zou dan kunnen zijn:

1. Oud-Hollands met Van Busselneuzen en/of fokwieken, eventueel als veiligheid voorzien van remkleppen om de snelheid beheersbaar te houden.
2. Oud-Hollands met Ten Have Kleppen
Als je beroepsmolenaar bent dan heb je heel andere motieven om een keuzes te maken. Dan zijn investeringen en de mate van onderhoud zeer belangrijk. Want ben je molenaar op een molen

met een Oud-Hollands wieksysteem, dan nog zul je dat, vanwege de kosten, niet zomaar vervangen door een bedieningsvriendelijk Bilau- of Van Riet-systeem. Hetzelfde geldt voor een vervanging door zelfzwichting, waarbij dit systeem ook nog eens onderhoudsgevoelig is. Maar als beroepsmolenaar wil je toch wel graag een molen met een hoog rendement waar ook efficiënt mee te werken is. Je komt dan op deze manier bij:

1. Oud-Hollands met Van Busselneuzen en/of fokwieken en remkleppen.
2. Oud-Hollands met Ten Have Kleppen met Van Busselneuzen en/of fokwieken.

Systeem	Verbetering			Verbetering van:	
	Rendement	Efficiëntie	Veiligheid	Bordzijde	Hekzijde
 Zelfzwichting		x			x
 Dekker	x			x	
 Van Bussel	x			x	
 Fokwiek	x			x	
 Bilau	x	x	x	x	x
 Van Riet	x	x	x	x	x
 Ten Have		x	x		x
 Remklep		x	x	x	

Het Dekker stroomlijnprofiel is niet populair omdat:

- a. het profiel om de hele roe is gebouwd, waardoor inspectie van de roe bijna onmogelijk wordt, terwijl dit voor de veiligheid van de molen wel noodzakelijk is.
- b. een wiek, voorzien van een Dekker profiel, erg gevoelig is voor zeilslag vanwege de smalle zeilen die moeten worden gebruikt.

Uit dit technisch vergelijk (zie tabel) valt op te maken dat de Bilau- en de Van Riet-wiek aan al de drie criteria (rendement, efficiëntie en veiligheid) van verbetering voldoen. Maar het is ook mogelijk een combinatie van wiekverbeteringen toe te passen, die ook aan deze drie criteria voldoen, zoals bij de molen De Leeuw in Oldehove is gedaan:

- Binnenroede: Systeem Dekker met Zelfzwiching.
- Buitenroede: Van Bussel stroomlijnneuzen met Ten Have kleppen.

Het is de enige molen in Nederland die deze vier wieksystemen combineert.

Er zijn allerlei combinaties in gebruik met het oud-Hollands wieksysteem. Bijvoorbeeld:

1. Oud-Hollands met Van Bussel of fok op beide roeden eventueel met remklep.
2. Op de binnen roe Oud Hollands met Van Bussel en op de buitenroe Ten Have met Van Bussel.

Alle mogelijke gebruikte combinaties van wiekverbeteringen zijn te vinden in de Molendatabase (www.molendatabase.nl).

Geraadpleegde literatuur en gebruikte foto's

Voor het schrijven van de serie over wieksystemen heb ik informatie gehaald uit:

1. Bilau, K.: *Windmühlenbau einst und jetzt*
2. Karstens, Uwe: *Kurt Bilau, Annäherung an einen Visionär*
3. König, Felix van: *Wind en energie*
4. Pouw, G.J.: *Wieksystemen voor polder- en industriemolens*

En de via het internet toegankelijke informatie over aerodynamica en wieken.

Afgezien van mijn eigen foto's heb ik foto's gebruikt van:

- Henk Erkelens, Dokkum - Wissinks Møl, Usselo
- Peter Bakema, Hengelo - Grafelijke korenmolen, Zeddam
- Het internet - De Leeuw, Oldehove

Jan Kuiper

MOLENSTEENMAKERIJ

HANS
TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen als ook blauwe basaltlavamaalstenen.

Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.

Zeer snel en vakkundig scherpen van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland

Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57

GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

‘De Mölle, het hart van Dijkershoek’

BOEKBESPREKING

‘De Diekershookse mölle is niet alleen indrukwekkend industrieel erfgoed maar vooral ook een symbool van samenhang van een kleine plattelandsgemeenschap’.

In de toelichting op de verschijning van ‘De Mölle, het hart van Dijkershoek’ wordt dit feit geconstateerd. Ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan van de molen werd dit boek tijdens de Nationale Molendag door Wilco Vlogtman, voorzitter van de Stichting Korenmolen De Hegeman ten doop gehouden in aanwezigheid van de bijna voltallige gemeenschap.

In zijn Ten geleide geeft Vlogtman een aantal voorbeelden waaruit die samenhang van die kleine plattelands-gemeenschap blijkt. Een samenhang die er toe heeft geleid dat de molen niet aan de slopershamer ten prooi is gevallen maar nu levendiger dan ooit het middelpunt van Dijkershoek vormt. De voorzitter laat daarbij de rol van de gemeente Rijssen- Holten niet onbelicht. Burgemeester Arco Blokland onderstreept in zijn voorwoord de belangrijkheid van die positie. ‘Wat zou Dijkershoek zonder die molen zijn? Dat is even ondenkbaar als Scheveningen zonder pier!... Dijkershoek en De Hegeman vormen een onafscheidelijk duo, een duo dat al 125 jaar bijeen elkaar hoort’. Het bijzonder fraai uitgevoerde boek- geweldige opmaak en illustraties- is in feite in drie parten opgedeeld. In het eerste part gaat Wilco Vlogtman in op het verhaal achter ‘een minstens 125 jaar oude molen’, in part twee belicht Betsie Pinkert de ‘geschiede-

nis van het Dijkershoekse landschap’ en in het derde part schetst Peter van der Molen de economische rol van molens in Salland.

Geschiedenis van De Hegeman

Vlogtman volgt de geschiedenis van de molen vanaf het moment dat de familie Klein Baltink het aandurft om een molen op te richten tot aan de huidige tijd waarin de molen voornamelijk een cultuur- historisch monument is. Hij neemt de lezer mee naar de tijd dat het platteland van Holten nog grotendeels nog ‘woest en ledig’ was. Toch telde Dijkershoek rond het midden van de 19de eeuw al 320 inwoners verdeeld over 53 boerderijtjes. De inkomsten zijn weliswaar karig maar toch waagt Klein Baltink het er in 1838 op om een boerderijtje te kopen, het erve Hegeman. Toen er voor de varkenshouderij steeds meer vraag naar gemalen rogge

ontstond, zagen de Klein Baltinks daarin een kans op betere tijden. Hoewel er in Holten al drie molens draaiden besloten zij toch om er ook een te bouwen. Geen nieuwe maar een goede gebruikte. De firma Zijthoff uit Deventer klaarde de klus en vanaf 1890 beschikte Dijkershoek over een eigen molen waar ook meteen een winkel en een bakkerij bij werden gebouwd en later zelfs een boterfabriek.

In 1912 doet nog wel een petroleummotor haar intrede op de molen maar dat kan de gevolgen van de wereldwijde economische crisis niet tegenhouden. Klein Baltink verkoopt eerst de bakkerij, sloopt vervolgens de boterfabriek en verkoopt uiteindelijk in 1927 de molen met winkel en woonhuis voor fl. 18.500 aan een tiental bestuursleden van de Coöperatieve Handelsvereniging Holten (KHH) die het kort daarna- inclusief de drie knechten- aan die vereniging overdragen.

In 1930 doet de nog altijd aanwezige Deutz- ruw oliemotor haar intrede. Daarmee zet het verval van de windmolen in die uiteindelijk niet veel meer is dan een opslagplaats. De drie andere molens hebben inmiddels al het loodje gelegd en dat lot dreigt ook voor De Hegeman. Maar vanaf de jaren ‘60 van de vorige eeuw treedt mede door de bemoeienissen van de gemeente een kentering in en dat leidt tot een erkenning als Rijksmonument, in 1990 de viering van het 100- jarig bestaan en in 2015 kan de sinds 2006 benoemde Beheerstichting ook het 125- jarig bestaan vieren.

Terug naar de ijstijd

Van geheel andere orde is de bijdrage van Betsie Pinkert. Eigenlijk niet 'des molens' want zij behandelt de geschiedenis van het Sallandse en Dijkerhoekse landschap en daar maakt de molen wel deel van uit. Pinkert gaat honderd duizenden jaren terug tot aan de ijstijd en dat levert een verhaal op over pleistoceen, Holocene, Saalien en Weichselien, steentijd en ijzertijd. Koude en warme periodes wisselen zich voortdurend af en 15000 jaar geleden verschenen volgens Pinkert de eerste mensen in de omgeving van Holten. De groeiende bevolking ging op de zandgronden graan verbouwen, vooral rogge. Voor de bemesting werd het potstal- systeem toegepast waarbij stal- mest met heideplaggen wordt gemengd.

Een belangrijke rol bij de ontwikkeling van het gebied rond Holten spelen de Marken. De opheffing daarvan in 1843 speelde geen rol voor de Klein Baltinks want vijf jaar eerder had Hendrik Jan het gewaarde erf Hegeman al van Hendrik Rudolph Willem baron Van Golstein van Oud Vanenburg gekocht. Onder de te verdelen gronden waren veel heidevelden. Met behulp van kunstmest werden die omgezet in bouwland, grasland of bos. Een deel van dat nieuwe land werd ingezet voor de verbouw van graan en dan met name van rogge en dat leidde uiteindelijk tot de situatie waarin Klein Baltink aanleiding zag een molen te bouwen. Pikkert gaat uitgebreid in op de rol die de Marken en de Weteringen hebben gespeeld in de ontwikkeling van Salland en speciaal het gebied rond Dijkerhoek. Met name de overlast die de Schipbeek met enige regelmaat veroorzaakt valt niet te miskennen. De ruilverkaveling in de eerste helft van de jaren '80 van de vorige eeuw heeft er aan bijgedragen dat de Dijkerhoek er nu 'eigentijds' bij ligt.

Economisch belang

In het derde en laatste part komt de lezer terug op bekender pad want daar gaat ondergetekende in op de economische betekenis die molens voor Salland hebben gehad en voor een deel nog hebben. Allereerst wordt teruggekeken naar de oorsprong van de molen en de ontwikkeling die heeft geleid tot de ons bekende molentypes. Die beperkt zich niet meer tot malen van koren maar ook het zagen van hout, het slaan van olie en het pellen van gerst behoren tot de mogelijkheden.

De eerste molen in Salland dateert waarschijnlijk uit 1326 en stond in Deventer. Uiteindelijk zouden in Salland zo'n 100 molens in gebruik zijn. Dat grote aantal molens zorgde voor meer bedrijvigheid. Er moest bouw materiaal voor molens worden aangevoerd, timmerlieden en bouwvakkers konden aan de slag net als de zeilmakers. Vooral bakkers profiteerden van deze ontwikkeling. Maar aan alles komt een eind en dus ook aan de hoogtijdagen van de molens. Moderne technieken maakten dit oerwerktuig overbodig en de molens verdwenen dan ook in hoog tempo uit het landschap. Van de 2370 molens die in de jaren '30 van de vorige eeuw telde waren er 15 jaar later nog 1296 over terwijl dat aantal rond 1960 voor het eerst onder de duizend daalde. De kentering te goede kwam in 1977- wetgeving en groeiend historisch besef- zodat anno 2015 weer meer dan duizend molen het Hollandse landschap opvrolijken.

De ontwikkeling in Salland verliep hieraan parallel. Momenteel telt dit deel van Overijssel zo'n 20 molens waaronder alle drie commercieel werkende molens in Overijssel te weten De Lelie in Ommen, De Leeuw in

Lettele en De Hoop in Hellendoorn.

De molens in Salland bieden een aardige staalkaart van wat molens zoal vermogen. De economische betekenis mag dan verwaarloosbaar zijn maar als monumenten van een cultureel erfgoed en herinnering aan een rijk en ambachtelijk verleden zijn ze van onschatbare waarde.

Tussen de drie parten door worden korte portretten geschilderd van mannen en vrouwen die een aansprekende rol in de plaatselijke gemeenschap hebben gespeeld of nog spelen.

Al met al is onder regie van Ewoud van Arkel een boek ontstaan dat in geen enkele boekenkast misstaat.

Het boek is geregistreerd onder ISBN 978-90-817855-1-8 en onder meer verkrijgbaar bij de Stichting De Hegeman p/a Sangeldijk 7, 7451 MG Holten of bij de molen.

Peter van der Molen.

Koning Molenzeilen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzeilen.nl

In Memoriam - Kees Scherjon

"Je bent als vrijwilliger vrijwillig bezig, maar dat is niet vrijblijvend!"

Dat was de levenshouding van Kees.

Als Kees wat deed, was dat met volledige inzet. Als echtgenoot voor zijn lieve vrouw Bea, als vader en opa voor zijn kinderen en kleinkinderen, als docent voor de leerlingen, als vrijwilliger voor de gehandicapten, als vrijwilliger voor de molen, als redacteur voor Wiek en Rad. Kees vatte zijn, al dan niet vrijwillige, taak serieus op en leverde geen half werk.

Kees kwam in 2003 op molen D'Olde Zwarver en is sindsdien betrokken gebleven bij de Kamper molen. Kees behaalde in 2009 het certificaat van vrijwillig molenaar. Hij was bijna elke zaterdag en woensdagmiddag op de molen aanwezig. Alleen verjaardagen van (klein)kinderen en bezoek van zijn zoon Cor vanuit Duitsland hadden (terecht) hogere prioriteit. Hij verdiepte zich meer en meer in het molenaarsvak, daarom volgde hij ook met succes de cursus Ambachtelijk Korenmolenaar. Kees is na het behalen van het certificaat door het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde toegelaten als leerling gezelschap. Hij vond het een uitdaging om naast goed meel te malen ook andere bakproducten samen te stellen en ontwikkelde zelf bijvoorbeeld cake mix, kruidkoekmix en speculaasmix. Ook het pellen en malen van

het Kampereiland-spelt kon door zijn gedrevenheid en tijdsinvestering goed van de grond komen.

Zijn technische kennis, hij is docent techniek geweest, kwam op de molen goed van pas. Hij heeft heel wat dingen in elkaar geknutseld en kleinere reparaties uitgevoerd. Zijn grote passie was ook het uitleggen van de molen-

was medeauteur van een landelijk uitgegeven lesmethode techniek voor het voortgezet onderwijs. Menig molenaar in Overijssel heeft de Cd-rom met het lesmateriaal van de molenleskist van Kees gekregen. Het rondleiden van leerlingen deed hij vol enthousiasme en uitstekend afgestemd op het niveau van de leerlingen. Veel leerlingen uit Kampen en omgeving heeft Kees het

verhaal van de molen verteld en dat zullen ze door zijn smeuge verhalen niet snel vergeten.

Hulp bieden daar waar nodig is kwam ook tot uiting toen Wiek en Rad bijna strandde. Kees was wel genegen om de lay out te verzorgen.

U als lezer hebt het zelf kunnen volgen hoe dit blad zich door Kees zijn inbreng heeft ontwikkeld tot wat het nu geworden is.

Alhoewel Kees door zijn ongeneeslijke ziekte vanaf oktober 2014 niet meer op de molen kon zijn bleef hij er wel bij betrokken. Nog lang heeft hij de mixen gemaakt en de concepten van Wiek en Rad becommentarieerd.

techniek aan anderen. Dat begon met klassen die hij zelf les gaf. Hij heeft daarvoor zelf een lessenserie geschreven voor het LWO. Nadat Kees met pensioen was gegaan heeft hij mede de molenleskist voor het basisonderwijs ontwikkeld. Daarbij kwam zijn docentschap weer goed van pas. Kees

Vrijdagmorgen 7 augustus is Kees ontslapen. We zullen hem in de molenwereld missen en wensen zijn vrouw en (klein)kinderen die kracht van, zoals Kees het ervaren heeft, zijn Hemelse Vader toe om verder door het leven gedragen te worden.

Groot onderhoud aan De Passiebloem

In een oude molen is het zelden stil. Alleen als het windstil is en alle molenaars zitten in de zon dan kan het boven in de molen hééééél stil zijn. En dan... kun je heel lichte knabbel geluidjes horen. Misschien vraag je je heel even af wat dat wel kan zijn, maar gaat al snel verder met werk.

Tijdens de jaarlijkse inspectie door de Monumentenwacht werden er sporen gevonden die op aantasting van houten delen zouden wijzen. Overleg met de eigenaar, de gemeente Zwolle, volgde waarna een grondiger inspectie werd uitgevoerd. Hierbij kwam vast te staan dat er bonte knaagkever in de windpeluw zat. Naast het bekende probleem van slechte stellingdelen was er dus een probleem bijgekomen. Zwolle dat goed voor haar monumenten zorgt wachtte niet lang, maar gaf opdracht beide aan te pakken. Voorafgaand aan de Nationale Molendag werd de stelling aangepakt om er zeker van te zijn dat op de 2e zaterdag van mei de vele bezoekers veilig op de stelling konden lopen.

Ooit een molen met bretels gezien??

Fase 1

Omdat een stelling niet in de vrije ruimte kan zweven na het verwijderen van de aangetaste schoren kreeg de stelling vanaf de kap een stel ijzersterke

bretels om op de goede hoogte te blijven. Samen met de deel-vervanging van enkele jaren terug waren nu alle schoren, hoekstaanders en de benedenstelling vervangen. Hiermee had de stelling weer een stevig 'fundament'. Vanuit oogpunt van duurzaamheid is er ditmaal gekozen voor, duurder, Bilinga hout dat veel langer meegaat als eikenhout en

dus op den duur goedkoper is. Nu dit gereed was kon de bovenzijde worden aangepakt.

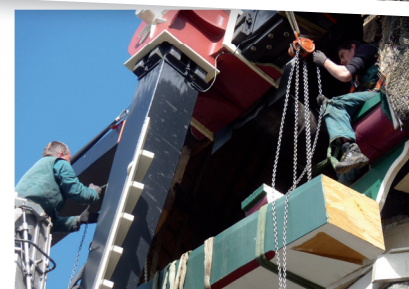
Dat ook hier het nodige gedaan moest worden laat de foto duidelijk zien. Van het stellinghek, de liggers en de planken werden de slechte delen verwijderd en van nieuwe voorzien. Doordat de fa. Vaags, na nauwkeurige opmeting, het droge hout in de werkplaats al had geschilderd was men minder weersafhankelijke en ging de montage vlot en was het werk op tijd klaar.

Fase 2

Direct na de molendag kon een begin worden gemaakt met een nog opvallender klus. Het vervangen van de windpeluw. *Wat is een windpeluw?*

De windpeluw is de dikste balk in de kap van de molen waar het gevlucht en de bovenas met een gewicht van ongeveer 4000 kilo, via het halslager, op

rust. De windpeluw ligt dwars op het lange linker en rechter voeghout en de korte burgemeester. Drie zware lange balken die het fundament van de kap vormen. Hier is te zien hoeveel ruimte er is als de windpeluw van 80x80 cm

weg is. De enorme balk is bijna boven. Nu de nieuwe windpeluw weer op zijn plaats lag kon het stenen halslager weer geplaatst worden en het gevlucht weer in oude positie. Na het front van de kap weer gesloten te hebben met het voorkeuvelens was De Passiebloem weer in oude glorie hersteld. De oude dame ziet er weer piekfijn uit en kan haar prachtige gouden olie weer produceren.

Ada/Henk/Ruud

Schipmolens op de IJssel

VERGETEN ZUTPHENS CULTUREEL ERFGOED

Ooit waren in Nederland ongeveer 11000 molens actief. Daaronder vertegenwoordigers van elk denkbaar type verdeeld in twee hoofd- categorieën: Windmolens en watermolens als energieleveranciers. Ondanks het feit dat het huidige molenbestand nog slechts 10 procent van dat aantal omvat is de diversiteit grotendeels bewaard gebleven, een enkele uitzondering daargelaten.

Een van de meest opmerkelijke uitzondering vormt de Schipmolen. Hij is volledig uit beeld verdwenen en zelfs in een groot deel van de molenwereld een onbekend fenomeen. Ook in sommige gemeentes waar ooit een schipmolen functioneerde is deze verdwenen in de schemering van het verleden.

Wat is een schipmolen? Heel kort gezegd: een molen op een schip. Met deze summiere uitleg ontstaat nog geen beeld van dit ambachtelijk werktuig. Daartoe helpt wellicht een blik op de ontstaansgeschiedenis. Na de splitsing van het Romeinse Rijk in Oost en West raakte Rome in verval en raakte uiteindelijk inzet tussen het Oost-Romeinse Rijk van Justinianus en de Oost- Goten koning Totila. In 537 belegerden de Oost- Goten de stad en sneden daarbij onder meer de aquaducten (waterkanalen) af waardoor de watermolens stil vielen. Die molens maalden voor het leger en de bevolking het opge-

slagen graan. De opperbevelhebber in Rome- Belisarius- bedacht daarop een oplossing. Zijn secretaris, de Byzantynse geschiedschrijver Procopius- schrijft daarover:

'...onmiddellijk stroomafwaarts (van de Tiber) de brug (Ponte Agrippa?) liet hij (Belisarius) goed gespannen touwen aanbrengen van de ene oever naar de andere, en meerde er schuiten, met telkens een tussenafstand gelijk aan de breedte van een waternad (ca. 2 voet- 60 centimeter) op de plaats waar het water met de grootste snelheid tussen de pijlers door stroomde. Op elke schuit plaatste hij een molen, en telkens werden twee molens aangedreven door eenzelfde rad. Verder stroomopwaarts plaatste hij andere schuiten, telkens bevestigd aan de vorige, met de raderen die de molens aandreven hangend in de stroom. Door de kracht van het water draaiden alle molens en het gemalen graan volstond voor de stad.'

Deze vinding vond al snel navolging en schipmolens verschenen op bijna alle geschikte stromen in Europa, met name Midden- Europa. Wonderlijk genoeg verschenen ook in de Neder-

landse wateren schipmolens ondanks het feit dat de stroming er hier al voor het grootste deel uit is. Dat werd echter gecompenseerd door de raderen breder te maken, tot wel twee meter. Het grootst bekende molenschip meette 26 bij 6,3 meter.

Mijn naspeuringen hebben uitgewezen dat in elk geval in zeven Nederlandse gemeentes een of meerdere schipmolens hebben gelegen waaronder ook in Zutphen. Navraag door A. Tutein- Nolthenius in de jaren '50 van de vorige eeuw bij het archief in Zutphen leverde geen enkele match op maar ongeveer 20 jaar daarvoor waren door dra. W.E.Smelt uit haar inventarisatie twee mappen samengesteld met daarin overgebleven stukken die in een vergeetboek waren geraakt. Tutein kwam daarin een blaadje tegen waarop de voorwaarden voor een aanbesteding genoteerd staan. Het stuk is gedateerd 20 februari 1486 en de opdrachtgever is een zekere Gherit ter Oosterwick. Als aannemer wordt een zekere Wemer genoemd. De overeenkomst heeft be-

trekking op, *"het maken van twee nye mollenponten nemelick een huespont ende een aapont"*.

In de overeenkomst wordt verder gesteld dat ze gemaakt dienen te worden zoals de oude waren.

Eerdere molens

Allereerst kan hieruit de conclusie worden getrokken dat er al voor die tijd een of meerdere schipmolens op de IJssel

hebben gelegen en dat niet de aanwezigheid van de spoorbrug in 1485/1486 de aanleiding kan zijn geweest om er een schipmolen aan te verankeren. Omdat de schipmolen er eerder was dan de brug is het wel mogelijk dat de molen ten behoeve van de bouw van die brug verplaatst moest worden.

De bouw van die brug stond onder leiding van 'brugmeester' mr. Gherit Moeleman die in 1487 volgens J. Grimberg in zijn boek 'De IJselbrug te Zutphen' aangeeft dat deze 'brugmeester' in 1487 voor zijn werkzaamheden in dienst van de stad verricht en nog te verrichten een plaats in het Bornhof kreeg toegewezen. Dra. M.M. Doornink-Hoogenraad acht het overigens niet onmogelijk dat de beide 'Gherit's' een en dezelfde persoon zijn.

In de overeenkomst worden ook enkele voorwaarden genoemd waaraan de schipmolen moest voldoen. Duidelijk is dat het om twee schepen gaat. Daarvan moeten de naden 'gesyntelt' (van ijzerbeslag voorzien) en geteerd worden en de schepen dienen 'in dat water' opgeleverd te worden.

Als voorbeeld voor de grootte van de twee ponten wordt verwezen naar een schipmolen die bij Rees (Duitsland) in de Rijn ligt. *'Soe lang ende wijd wesen als die ponten sijn die hangen neest den lande'*. (dichtbij de oever)

De twee ponten zijn voor een molen bedoeld te weten een 'huespont' ende een aapont'. De 'huespont' is normaal gesproken de grootste van de twee want daarop werd de molen gebouwd. Vanwege de geringe stroomkracht zat aan de buitenkant dan een breed

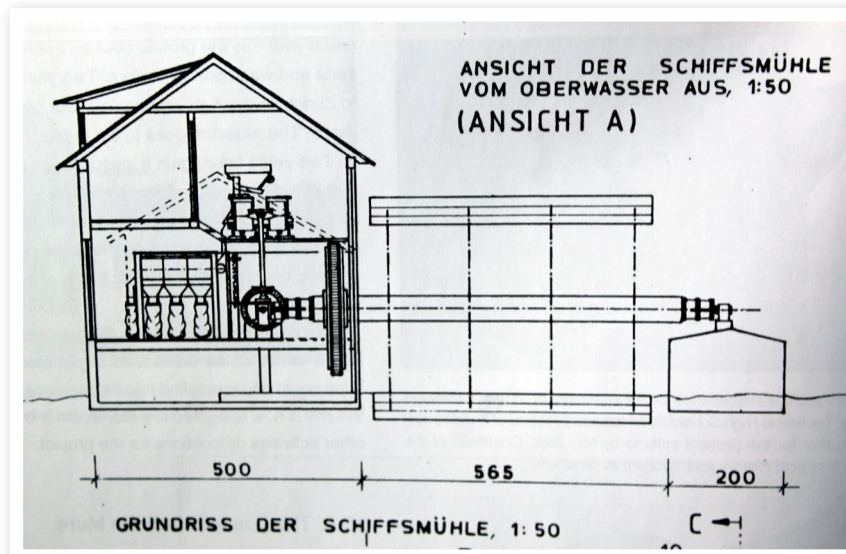
waterrad en het uiteinde daarvan rustte dan op de 'aapont'. In latere technische beschrijvingen wordt dit type schipmolen met M-R-A aangeduid wat staat voor Molenschip- Rad- Asschip.

Regalia

Schipmolens lagen soms dicht bij de oever en konden via een loopbrug worden bereikt, maar vaak lagen ze ook midden op de rivier en moest de molenaar of zijn knecht met een sloep tussen molen en wal heen en weer

omdat de wind over diens land werd aangevoerd. Wilde de adellijke persoon zelf een molen bouwen dan vroeg hij daarvoor aan niemand toestemming maar deed het gewoon. Dat kwam vrij veelvuldig voor en in bijna alle gevallen verpachtte die adellijke persoon de molen dan aan een molenaar. Hetzelfde gebeurde met watermolens want een graaf of baron kon ook zo maar rechten laten gelden op hele stukken rivier en daarop doen en laten wat hij wilde. (Aan die rechten is in 1798 een einde

gekomen tijdens de Bataafse Republiek. Over het ontstaan van de schipmolens bij Zutphen is dus wel het een en ander bekend maar over het vervolg ontbreekt elke informatie. Hoe lang de molen heeft gewerkt en wanneer hij is verdwenen is onbekend. De gemiddelde levensduur van een schipmolen bedroeg

pendelen zoals voor het halen van het graan en het terugbrengen van het meel. Soms sliep de molenaar gewoon thuis maar vaak bleef hij ook voor langere tijd op de molen bivakkeren. Soms lag een molen met kabels aan een brugpijler vast en andere keren met ankers aan de voor en achterzijde.

Hoe komt het dat in de stadsarchieven met geen woord gerept wordt over een schipmolen?

Dat heeft er waarschijnlijk mee te maken dat de molen geen stadseigendom was evenals in Deventer en Nijmegen het geval was. In die tijd had de adel het voor het zeggen en een van hun rechten (regalia) was het 'wind- en waterrecht'. Wilde iemand bijvoorbeeld een windmolen bouwen die naast gronden van een adellijk persoon lag, dan moest hij aan die adellijke persoon een jaarlijkse vergoeding betalen

ongeveer 50 jaar. Zij stonden bloot aan alle weersinvloeden en hadden met name in de winter en het vroege voorjaar veel van dichtvriezend water of kruierende ijsschotsen te lijden. Voor de toenemende commerciële scheepvaart vormden zij ook steeds vaker een lig in de weg. Mogelijkerwijs was de molen ook gewoon niet rendabel en is daardoor opgeheven en hoewel dat verhaal in veel gevallen opging lijken er voor een schipmolen op de IJssel bij Zutphen toch wel mogelijkheden te hebben bestaan want anders is het niet verklaarbaar dat 'Meester Johan Luloffszon' op 4 december 1619 een verzoek indient om *'allhier opte Issele tho leggen op scheepen eene vulmole op sijne kosten'*. Gezien de meervoudsvorm 'scheepen' mag aangenomen worden dat het hier om een M-R-A type schipmolen gaat die in de stroom moet gaan liggen (dus niet langs de oever)

want Meester Johan *'begeret een schip soo onder die brugge gelegen'* voor het transporteren van materialen.

Wat deze aanvraag bijzonder maakt is het gegeven dat het om een 'vulmole' gaat, nu beter bekend als volmolen.

Schijpmolens werden namelijk hoofdzakelijk gebruikt voor het malen van rogge en zelden als volmolen.

Ook op de vaste wal kwamen deze molens weinig voor en dat had hoofdzakelijk te maken met de stankoverlast die deze molens veroorzaakten. Een

volmolen werd namelijk gebruikt bij het 'vullen' (vullen) van wollen stoffen, dat wil zeggen het waterafstotend en warmte- isolerend maken van die stoffen. Wollen dekens werden bijvoorbeeld in eikenhouten kommen gelegd waar dan 'vollersaarde' (een soort klei) lijnolie of andere vetten, water en ... urine aan werden toegevoegd. Boven de kommen bevonden zich stampers die door het onderslag waterrad in beweging werden gebracht om de stof te bewerken. Na zo'n bewerking en eenmaal gedroogd hielden de wollen

dekens beter de warmte vast en boden meer isolatie. Het geurtje kreeg de klant er gratis bij.

Dat Luloffszon dit beroep wilde gaan uitoefenen kan worden opgemaakt uit de toelichting *"dat hie oock van de lakeren, soo opte molen gevullet worden naredelickheit ontvangen sall als men op andere platsen doet..."*. Volmolens zijn bijna geheel uit Nederland verdwenen. De laatste vertegenwoordiger bevindt zich in het Limburgse Epen. Een uit de achttiende eeuw stammende onder-

slagmolen op het riviertje de Geul houdt de herinnering aan deze tak van industrie nog levend. Sinds 1870 is het tevens een korenmolen, maar om nu meel en rottende urine in een gebouw onder te brengen lijkt toch geen aantrekkelijke optie. Net zoals bij andere molentypen die op natuurlijke energie werkten luidde de industriële revolutie uiteindelijk de doodsklokken over de schipmolen. Al tegen het einde van de 19-de eeuw was het stervensproces voltrokken op een enkele uitzondering in centraal Europa na. Waarschijnlijk

is de schipmolen op de Morava bij Kukljin (Servië) de laatste der Mohikanen geweest.

Met name in Duitsland- waar vooral op de Elbe veel schipmolens hebben gelegen- is een poging gedaan de schipmolen uit het moeras der vergetelheid te bevrijden en zijn enkele replica's gebouwd. Zo ligt bij Magdeburg een schipmolen maar niet in de Elbe maar er naast op de oever waar het onderhoudsvriendelijker toevoen is. De werking van de schipmolen kan

worden getoond met behulp van een elektromotor.

Bij Minden (Weserland) ligt een replica in de Weser die volkomen authentiek in bedrijf kan worden gesteld.

Peter van der Molen

Grensgevallen... (deel 8)

Molen De Arend, Coevorden

Bij het naderen van Coevorden over de N377, wordt je al snel verwelkomd door een elftal draaiende wiken van windturbines. Omdat deze niet mijn reisdoel waren, heb ik niet onderzocht of ze op Nederlands of Duits grondgebied staan. Ik vermoed het laatste. Gelukkig trok het uitnodigend draaiende, volledig opgezeilde, wickenkruis van mijn reisdoel, molen de Arend, al snel de aandacht. Als je Coevorden nadert van het noorden over de N34 is het een contrasterend gezicht. Het wickenkruis van de Arend (helaas omringd door industrie) als een klein duimpje ten opzichte van de witte reuzen op de achtergrond.

Molen De Arend is één van de zeven werkende molens die de gemeente Coevorden rijk is. De gemeente heeft de molen in 1976 gekocht van de familie Soppe. Deze familie heeft in 1888 de molen gebouwd op een plaats waar waarschijnlijk al een molen gestaan

Kammenluiwerk

De Arend in verval. De dakpannen zijn zichtbaar.

heeft. Reeds in 1889 is de molen door brand verwoest en in 1894 is de molen, met aangekochte onderdelen van andere molens, weer herbouwd. Duidelijk is dat te zien aan de twee extra legeringsbalken die, gelet op de inkepingen, op zijn kant liggen, waarop de dons balk rust.

In 1937 volgde er weer een restauratiebeurt. Hierbij is het wicksysteem van van Bussel geplaatst. Wel een aparte versie er van: de aluminium profielen lopen door over de roede. Zo op het oog een mix van Bussel en Dekker. Ook werd en voordat het riet aangebracht werd er eerst dakpannen tegen de molen aangebracht. Net als bij veel molens, heeft ook de toenmalige molenaar een (zuiggas)motor geplaatst (25 PK), in een motorhok tegen de molen aan, die twee koppel stenen op de begane grond aandreef. Eén koppel stenen op de begane grond is nog aanwezig. De molen heeft tot 1951 gedraaid. In dat jaar, vermeldt een krant, wordt de laatste zak rogge gemalen en komt de molen tot stilstand en volgde het onvermijdelijke verval. Het verval van De Arend werd redelijk

tegengehouden door het feit dat de bedekking van het molenlichaam uit dakpannen bestond (zie ook de foto van de ruïne) met daar overheen riet en daarover een klimop. Zoals al gememoreerd kocht in 1976 de gemeente de molen, of wat er nog van over was, en liet deze restaureren. Er waren toentertijd veel molens in Drenthe in deplo-rabele toestand en moesten gerestaureerd worden. Onder begeleiding van molendeskundige J. Heijdra werden de molens veelal op dezelfde manier gerestaureerd. De variatie verdween een beetje in

het Drentse molenlandschap. Voor de Arend betekende het de terugkeer naar het Oud Hollands gevlucht en rieten molenlichaam zonder onderliggende dakpannen.

De restauratie werd uitgevoerd door J.D. Medendorp en G. Nijman. De namen van hen staan (binnen) op de lange spruit gekerfd. Een opmerkelijke detail van het bouwen van deze restaurateurs is dat de voeghouten óp de kruiring liggen en niet met inkepingen er in vallen. Dat had tot gevolg dat met het zware neuten kruiwerk eerst de voeghouten gingen schuiven over de kruiring en als de voeghouten eenmaal in beweging waren, de kruiring pas mee ging draaien. Dit is opgelost door keurklampen onder de voeghouten te bevestigen.

In de molen bevinden zich nog drie koppel 16der stenen (twee blauwe op de steenzolder en één koppel kunststenen op de begane grond), buil, koekenbreker, kammenluiwerk met afschietwerk.

De twee door de wind aangedreven koppel stenen beschikken over een re-

Koppel stenen begane grond

gulateur. De buil wordt via tandwielen aangedreven door de bolspil van één van de stenen. Bij deze steen zitten er twee gleuven in de meelring die zorgen voor het afvoeren van het gemalen product of rechtstreeks in de buil terecht komt of naar een zak afgevoerd wordt. De koekenbreker wordt via een kamwiel in het spoorwiel en met riemen aangedreven. Het eerste jaar na de restauratie heeft Herman Soppe de molen nog fanatiek laten draaien. Maar toen bleek dat de draaipremie van de provincie niet bij hem terecht kwam, maar bij de gemeente werden, zijn activiteiten al snel minder.

Op dit moment zijn de vrijwillig molenaars Roelof Kooiker, Vincent Mepschen, Bob Duste en Joey Ebel-tjes in hun vrije tijd op de molen te vinden. Vol lof zijn ze over de authenticiteit van de inrichting van de molen. “Het lijkt wel of de laatste molenaar er zo uitgestapt is” is de opmerking van

Vincent. Dat houdt wel in dat er na bijna 40 jaar na de restauratie er veel onderdelen vernieuwd moeten worden. En dat willen de vrijwilligers ook. Op dit moment wordt het motorhok onder handen genomen. Daarna willen ze graag weer een koppel stenen maalvaardig maken, de regulateurs goed laten werken, de buil herstellen.... en ga zo maar door.

Ze zullen daar de komende jaren niet me de armen over elkaar heen zitten. Positief zijn ze over de houding van de gemeente. Die bekijkt nog niet op het onderhoud van haar molens. Een nadelig punt van De Arend is de bereikbaarheid. De molen ligt afzijdig van de stad ingeklemd in een opgeruimd industrieterrein. Weliswaar loopt het Pieterpad er vlak langs heen, maar dat geeft hoegenaamd geen aanloop.

Voor u als lezers van dit artikel wellicht een aansporing om deze authentieke molen een te bezoeken.

*Molen de Arend
Krimweg 58
7741 KK Coevorden
T 0523-681186
M 06-2655 9001*

*Roelof Kooiker (r) en
Vincent Mepschen (l)*

Sjaak Poot

Initialen van de restaurateurs

Opening Overijsselse molendag

11 SEPTEMBER 2015 OUDE MOLEN.

In enigzins versluierd zonlicht staat Windkorenmolen De Leeuw vrolijk te draaien. Aan 2 enden de nationale 3-kleur om aan te geven dat het feest, een jubileum, is. Op het terrein rond de molen staan tenten en versieringen die een gezellig aanzien geven.

Molen De Leeuw doet na de restauratie van 1989/1990 alweer 25 jaar als volwaardige windkorenmolen haar werk. Daarnaast is Meestermolenaar Tonnie Moes ook 25 jaar als molenaar aan de molen verbonden. Hier mag je spreken van een echte 2-eenheid. Mede om deze redenen heeft Stichting de Overijsselse Molen (SOM) deze locatie gekozen om de jaarlijkse Overijsselse Molendag op deze forse molen officieel te openen. Een rondje over het terrein geeft een goed beeld wat de stichting en al haar vrijwilligers hebben voorbereid. In de nieuwe aanbouw tegen het

silogebouw is een Archeologische tentoonstelling ingericht "Maal en molenstenen". De stenen welke hier tentoon liggen zijn allemaal in Overijssel opgegraven en zijn, na afspraak, te zien in het Provinciaal Archeologisch Depot Bodemvondsten te Deventer.

Langs het wandelpad en in de grote feesttent hangt een keur van prachtige foto's welke zijn gemaakt in het kader van de

fotowedstrijd rondom de molen en het jubileum. De prima kop koffie, welke alle genodigden bij binnenkomst ontvangen, gaat vergezeld van een plak heerlijke Molenkruidkoek. Daarnaast staat op elke tafel een schaalje kruidnoten welke zeer veel aftrek genieten. Rond 16.30, als de officiële opening nadert, vraagt dagvoorzitter Ruud Roose aandacht van de talrijke gasten voor de verschillende sprekers. Als eerste geeft hij het woord aan de heer Mees Struijs, voorzitter van de jubilerende Stichting Vrienden van windkorenmolen De Leeuw. Zijn verhaal beschrijft het ontstaan van de buurt-schap Oude Molen langs een vroegere Hessenweg, één der handelswegen tussen Holland en het Duitse Hannover. De vervoerders uit die tijd waren mensen uit de Duitse deelstaat Hessen. Met hun grote wagens, soms getrokken door wel zes paarden, mochten

zij niet over de bestaande zandwegen rijden. Ze hadden hun eigen wegen, de zogenaamde Hessenwegen, vaak naast de gewone zandwegen. Volgens de kaart van N. ten Have uit 1650 liep de weg naar het oosten ten zuiden van de Bathmense molen, om aan te sluiten op de Oude Postweg. De Oude Postweg is dus onderdeel geweest van een Hessenweg. Uiteraard ontstonden langs deze wegen herbergen en kroegen om de vermoeide en dorstige reizigers van het nodige te voorzien. Oude Molen was zo'n rustpunt met ondermeer boerderij/herberg d'Oude Molen.

De naamgeving van de nederzetting zou eerder afkomstig te zijn van deze boerderij, welke deze weer gekregen kan hebben van één der 3 eerdere voorgangers van de huidige molen. De voorlopers hiervan zijn waarschijnlijk houten standaardmolens geweest.

Voorzitter Mees Struijs

De oudste vermelding van de molen dateert uit 1523 in een akte van Karel van Gelre. De molen behoorde toen aan Huize Dorth, juist ten zuiden van Bathmen op Gelders grondgebied gelegen. De huidige buurtschap omvat een vrij groot landelijk gebied met slechts een 300-tal bewoners. Ondanks deze verspreidheid is er een zeer grote gemeenschapszin onder deze bewoners. Ruim 2/3 van hen is lid van 1 of meerdere clubs en/of de Buurtvereniging. Tot 1986 speelde cafe 'De Oude Molen' een grote rol in het verenigingsleven van de buurtschap. Deze rol werd na de restauratie en heropening in 1990 overgenomen door molen De Leeuw omdat het voormalige cafe een Chinees restaurant geworden was. Door deze verbondenheid is ook het draagvlak voor de molen ook in de gemeenschap bijzonder groot.

De volgende spreekster was mevrouw Hester Maij, gedeputeerde voor o.a. cultuur en erfgoed van de provincie. Zij ging in op het belang om erfgoed te behouden en het grote belang dat

vaklieden hierin hebben. Je kunt geen monument restaureren als er geen kennis en vakmanschap is om het erfgoed op de juiste wijze in stand te houden. Daarom is het de provincie er veel aan gelegen hiervoor ook de noodzakelijke ondersteuning te verlenen. Daarmee blijft dan de basis aanwezig dat grote groepen vrijwilligers zich voor dat erfgoed sterk blijven maken.

Na mevrouw Maij gaf de dagvoorzitter de microfoon aan mevrouw Liesbeth Grijsen. Zij sloot zich aan bij de woorden van de voorzitter en de functie van de molen als centraal punt in de buurt. Hier is de saamhorigheid in de buurtschap (Oude Molen) voor iedereen zichtbaar is door de vele activiteiten die hier worden ontwikkeld. Zij sprak haar verbazing uit over het grote aantal jaarlijkse activiteiten en noemde de oliebollenmarathon, de geraniummarkt, Koren op de Molen en meer van die activiteiten. Wat te denken van de deelname aan de herdenking van het verzet tegen de Fransen in Deventer 200 jaar geleden waarmee zij zelfs de 1e prijs wonnen.

Deze worden allemaal geïnitieerd vanuit een grote vrijwilligersgroep die 'Vrienden van de Molen' heet. Daarnaast vindt zij het plezierig dat er een bloeiende molenwinkel is waar zij regelmatig haar inkopen kan doen. Zelf woont ze, dichtbij, in Lettele waar Oude Molen van ouds een buurtschap van is.

Onder de genodigden bleek nog iemand een woordje te willen richten tot de aanwezigen en vooral tot de jubilerende Tonnie Moes. Dit bleek de heer Bert van der Voet te zijn in de hoedanigheid als voorzitter van het Ambachtelijk Korenmalenaars Gilde. In het kort schetste hij het (lange) traject dat een vrijwillig molenaar moet doorlopen om uit eindelijk van Gezel, Meester-molenaar te worden. Tonnie Moes heeft deze weg afgelegd en behoort dan ook tot het selecte gezelschap van een 20-tal Meesters in Nederland.

Hierna werd het woord gegeven aan Pieter van der Vinne die op zijn bekende boeiende wijze de toehoorders aan zich bond. Ook hij ging in op de sterke relatie die de omwonenden c.q. de gemeenschap hebben met deze molen. Hierin zag hij het ideaalbeeld dat hij eerder had als wethouder voor een gerestaureerde molen in Twente. Daar lukte het niet om de omgeving, groter als die van Oude Molen, warm te krijgen om de molen te adopteren. Hij wenste de gemeenschap nog vele jaren plezier toe met dit bijzondere Middelpunt en de jubilerende molenaar.

Hoewel het de officiële opening van de molendag betrof kon het niet anders dan dat ook het jubileum van Tonnie door de spreeksters en sprekers werd geroemd. Dit bracht daarom ook een aantal kado's mee waar Tonnie meerdere malen voor naar het podium moest komen.

Hester Maij

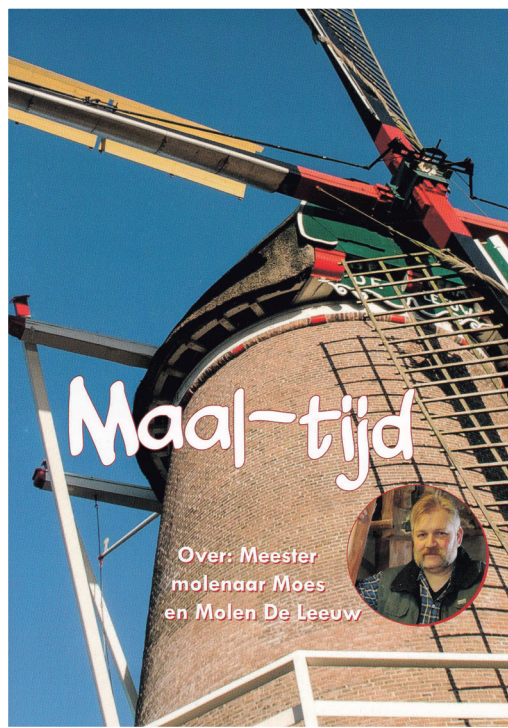
Tonnie Moes

Liesbeth Grijsen

Pieter van der Vinne

Omdat Tonnie al zoveel jaren tijd heeft gestoken in de molen zocht het bestuur naar een passend kado om al die uren/tijd op de meest passende wijze uit te drukken. Uit de vele ideeën is uiteindelijk het prachtige blad 'Maal-tijd' ontstaan. Een ode aan de molen haar redders en haar molenaar.

Na het beeindigen van de toespraken bood de dagvoorzitter aan de beide sprekers het prachtige boek "Windmolens van toen en nu" aan. Het boek is geschreven/samengesteld door de heer Gerard Varwijk en kan gezien worden als het Overijsselse standaardwerk over molens.

Na alle plichtplegingen ging het gezelschap naar de stelling om als officiële handeling de vang te lichten en de molen in beweging te zetten.

Na enige tijd van het heerlijke weer en het uitzicht te hebben genoten, begaf het gezelschap zich naar de tentoonstelling van in Overijssel opgegraven maalwerktuigen en molenstenen. Daarbij gaat het van zéér oude 'wrijfstenen' tot bijna moderne maalstenen. Ook de uitstalling van de vele prachtige molen- en natuurfoto's kreeg de nodige aandacht.

Hierna werden de speciale gasten en alle genodigden voorzien van drankjes en heerlijke hapjes.

Als laatste onderdeel werd door molenaar Annemarieke van der Beek een voordracht gehouden over de wrijf- en molenstenen in de tentoonstelling. Hierin verweefde zij de kennis en ervaring welke zij met een groep andere liefhebbers hebben opgedaan tijdens een excursie naar de Eifel waar de 'blauwe' molenstenen vandaan komen. Een geslaagd en boeiend verhaal. Inmiddels was het donker geworden en stond De Leeuw er in de heldere avondlucht en het floodlight er zeer fotogeniek bij.

Ruud Roose

Voor hen die nieuwsgierig zijn naar de inhoud van het fraaie blad Maal-tijd kunnen het blad bestellen via emailadres: windkorenmolendeleeuw@gmail.com of kopen in de molenwinkel van Tonnie Moes. Prijs € 3,- excl. verzendkosten.

Molenaars kunnen magazines tegen gereduceerd tarief krijgen om in de eigen molenwinkel te verkopen.

STICHTING DE OVERIJSSELSE MOLEN

P. van der Vinne
Voorzitter

Vasserdijk 18
7664 VH Manderveen
tel. 0546-681257
pieter@akkerbouwbedrijfvandervinne.nl

A. Boukes
Secretaris

Krulmate 13
8014 KE Zwolle
tel. 038-4652860
a.boukes@home.nl

R.J. Roose
Penning-
meester

Jan Schamhartstraat 85
8121 PA Olst
tel. 0570-562497
r.roose@daxis.nl

H. van der Aa
Bestuurslid

Hobergenstraat 73
7665 AD Albergen
tel. 0546-441507
hjdada@hetnet.nl

J.H. Kuiper
Bestuurslid

Stokersdorpweg 24
7532 PT Enschede
tel. 0534 - 610710
kuiper.jh@hetnet.nl

E. Ekker
Bestuurslid

Porporastraat 80
8031 HS Zwolle
tel. 038-8509287
eelco@ekkerbouwenmonumentenadvies.nl

C. de Regt
Bestuurslid

Molendijk 39
7591 PT Denekamp
tel. 0541 - 294 202
info@rodewangen.nu

J. Abbink
Technisch
medewerker

p/a Het Oversticht
postbus 531
9000 AM Zwolle
tel. 038 421 3257
jabbink@oversticht.nl

Website van de stichting en contact

R. Roose (Webmaster)
www.molensinoverijssel.nl
info@molensinoverijssel.nl

Molenboeken winkel

J. Poot
Zilverschoon 23
8265 HD Kampen
tel. 038-3315638
sjpoot@solcon.nl

Gilde van Vrijwillige Molenaars

E. Blenke (Secretaris)
Erve Stroomboer 72
7623 JB Borne
tel. 074 - 8500346
molenaarsinoverijssel@molenfotos.nl

Vereniging De Hollandse Molen

Zeeburgerdijk 139
1095 AA Amsterdam
tel. 020-6238703

Werkgroep Overijsselse molendag

Dick ter Harmsel
dterharmse@home.nl

R. Roose
r.roose@daxis.nl

Wiek en Rad redactie en vormgeving

Ben Scherjon
Marian Stobbe
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
06 - 54265665
06 - 12667813
wiekenrad@gmail.com

Op de foto:
"Bij een windkracht lager dan vier, rol ik de zeilen los. Met lusjes haak ik ze aan de wicken, de wind drukt ze vast op het hekwerk. Neemt de wind toe, dan draait de molen snel genoeg en rol ik ze weer op. Dat steekt heel nauw. Ik houd de molen en de lucht continue in de gaten, bij veranderingen moet ik precies op tijd ingrijpen. Soms een kwestie van halve minuten. Als je te lang wacht, kan de molen op hol slaan. Gelukkig is dat nooit gebeurd. Deze molen maakt deel uit van de molenviergang Aarlanderveen, de enige ter wereld die nog werkt. Vier molens draaien naar elkaar toe en elke molen brengt het water een stukje hoger. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt blijft de molen in bedrijf. Gelukkig maar, ik houd van de onvoorspelbaarheid en het afwisselende. Ook al maal ik niet dagelijks, ik ben 365 dagen per jaar molenaar."

Johan Slingerland (51), molenaar

Donatus
verzekert
vertrouwd
sinds 1852

Monumenten worden met veel zorg omgeven door eigenaren en beheerders. Dat is belangrijk en nodig. Net als het kiezen van de juiste verzekering. Al sinds 1852 heeft Donatus ervaring in het verzekeren van monumentale kerken en gebouwen. Als onderlinge maatschappij werken wij zonder winstoogmerk. Wij hebben dan ook geen klanten, maar leden. Maak vrijblijvend kennis met Donatus. Onze expertise zal u verbazen en verrassen, evenals onze jaarlijkse premierestitutie.

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700